

Stormaktsspelet om Norge før 9. april

Av professor Olav Riste

1940:

KRIGEN kommer til Norge

På ein måte er det meste alt sagt. Likevel opplever vi gong på gong at underlege vrangforestillinger dukkar oppatt. Og det har si forklaring: Kring slike historiske vendepunkt veks det gjerne fram ein flora av myter, lik sopp på ein trestubbe. Myter er seigilva, for dei har ei knapp og lett-fatteleg form som har større gjennomslagskraft enn innflokke og samansette historiske årsaksorklaringar. Stormaktsspelet om Norge vinteren 1940 var ein både omfattande og komplisert prosess. Å oppsummere denne i få og knappe setningar vil seie det same som å gjere konturane i bildet skarpare enn dei var. Viktige nyansar vil bli borte. Av og til kan dette likevel vere nødvendig. Og i lys av livskrafta til nokre av mytene kring forspelet for 9. april synest det på høg tid å skjere inn til beinet og meisle ut nokre hovudkonklusjonar frå det rike tilfanget av solide forskningsresultat som no ligg føre.

Den sentrale myten om Vestmaktens politikk i dette spelet går i si enklaste form ut på at England og Frankrike seinast frå månadsskiftet februar-mars 1940 og fram til 9. april sto klar til å gjere invasjon i Norge, og berre leita etter eit brukande påskot. Myten vart utmynta av den tyske propagandaen alt i aprildagane i 1940, og hadde lenge gode vekst-

9. april 1940 er ein av dei store korsvegar i norsk historie. Det er dagen då Norge med eit brutalt rykk vart rive laus frå sin isolerte utkantposisjon og kasta inn i krigen og storpolitikken. Resultatet vart fem års krigsallianse og okkupasjon, som gav nordmenn rotfeste i eit nytt jordsmonn der internasjonale spørsmål var nære realitetar. Og derfrå gjekk ingen veg tilbake til dei farne tider då Norge tilsynelatande hadde kunna vere for seg sjølv og

vilkår. Sidan 1970, då dei britiske arkiva vart tilgjengelege, har den ikkje hatt livets rett, trass i mange opplyvingsforsøk. Kjeldene gjer det heilt klart at Vestmaktene i dagane fram til 12. mars budde seg på å sende ein større hærstyrke til Finland gjennom Narvik og Kiruna, dersom Finland ba om slik hjelp. Men denne finske appellen kom ikkje — i staden slutta Finland fred med Sovjetunionen 12. mars. Derfor vart den britiske ekspedisjonstyrken oppløyst og avdelingane spreidde, delvis til fronten i Frankrike.

Nye franske krav til britane om aksjonar i Skandinavia og andre fjernliggende område førte så til at Det øvste allierte krigsrådet 28. mars vedtok mellom anna å leggje miner langs norskekysten samstundes med at Rhinen skulle mineleggast frå lufta. Dagen etter, igjen etter forslag frå franskmennene, drøfta dei allierte spørsmålet om moglege tyske reaksjonar på minelegginga ved norskekysten. Som punkt 5 i ei oversikt over slike tok dei britiske militære sjefane med ein tysk aksjon for å skaffe seg fly- og flåtebasar i Sør-Norge. For å hindre at ein slik aksjon i så fall skulle lykkast, burde Vestmaktene bu seg på motiltak i form av landgang i Narvik, Trondheim, Bergen og Stavanger «i den augneblinken tyskarane set foten på norsk jord eller der er klare prov på at dei er på veg til det».

Ut av dette voks det fram to slag førebuingar. Det eine tok sikte på å raske saman dei styrkar som fanst — ialt åtte bataljonar. Det andre gjekk ut på å improvisere eit apparat for å skaffe «den tidlegast moglege pålitelege informasjon om eit tysk utfall mot Norge eller Sverige». For dette formålet vart etterretningsoffiserar sende til flei-

re norske hamnebyar. Men oppgåva var vanskeleg. Derfor vart det i vedtaksprosessen mellom innhenting av informasjonar og ei eventuell landsetting av britiske styrkar innlagt fleire sikringsventilar. Operasjonen kunne såleis avblåstast når som helst inntil styrkane var framme i målområdet, dersom meldingane om tyske tiltak syntte seg å vere falsk alarm.

4. april, dagen for minene etter planen skulle leggst, var desse førebuingane på sett og vis klare. Men i mellomtida hadde franskmennene forkasta den delen av vedtaket 28. mars som gjekk ut på eit samtidig mineslepp over Rhinen. Britane ville no først avlyse også tiltaka ved norskekysten. Men etter varsel om at dette ville føre til politisk krise i Frankrike, på grunn av opinionspresset for ein meir handlekraftig krigspolitikk, vart det likevel bestemt å leggje miner på norskekysten natta mellom 7. og 8. april. Knappt nokon i det britiske krigskabinettet venta no nokon omfattande tysk reaksjon mot dette tiltaket. Førebuingane for eventuelle motiltak vart likevel ståande ved lag inntil vidare, for det dei var verd. For, som hærministeren sa det: «Dersom tyskarane i det heile skulle finne på å reagere, så vil dei truleg gjere det straks etter minelegginga. Vi vil derfor snart få vite om beredskapsstyrken i Storbritannia kan opplystast.» Ein improvisert britisk beredskap for eit lite sannsynleg tilfelle er dermed alt som blir igjen av myten om Vestmaktens invasjonsplanar framfor 9. april.

Også kring tysk krigspolitikk i dette tidsrommet har myter vakse fram. Mest kjend er den som vil ha det til at Hitler satsa på eit nøytralt Norge, men at Vestmaktens aggressive planar i Skandinavia gjorde det nød-

leve sitt eige liv. Ingen kan derfor undre seg over at vegen til 9. april måtte bli eitt av dei største granskingsfelt i vår samtidshistorie, og at spørsmåla om årsakene til det som hende, eller om skulda for det, er blitt stendig tilbakevendande debatttemne. No er førti år gått. Og mange vil med god grunn spørje: Kan noko meir eller noko nytt seiast om dette? Er ikkje det meste alt sagt?

vendig for Tyskland nærmast i sjølvforsvar å gå til invasjonen. Til det er å seie at eit nøytralt Norge nok kunne vere til Tysklands fordel, nøkternt vurdert, iallfall så lenge tilførselene derfrå fekk gå som normalt. Men nøkterne vurderingar hadde trange kår i Hitlers system. Det er ingen gitt å trengje inn i Hitlers tankegang. Vedtaksprosessen på tysk side hadde heller ikkje form av opne meningsutvekslingar der forslag og motforslag vart grunngitt og drøfta. Forskinga må derfor søkje årsaka til den tyske invasjonen i ein kombinasjon av ulike element.

Eitt viktig utgangspunkt var Hitlers behov for krigspolitisk sigrar og framgang for ikkje å misse taket på sitt folk. Myten om Førarens genialitet gav ikkje rom for stillstand eller tilbakeslag. Etter at Polen-felttoget var over, og sidan offensiven vestover stendig måtte utsettast, hadde Hitler derfor eit aukande behov for nye prov på sitt meisterskap som krigsherre. Og den tyske marinefeinga sto klar med eit opplegg, som derved blir det andre leddet i årsakskomplekset. Marinen ønskte å spele ei større rolle. Eit utfall mot Norge kunne bli marinens gjennombrøt, og basar på norskekysten ville gi ein god utgangsposisjon for ei inn-sirkling av Storbritannia.

Kva rolle spelte så Vestmaktene planar og førebuingar med sikte på Skandinavia i det tyske spelet? I samandrag kan vi seie at dei kjem inn som eit element i andre omgangen, står så i ein periode i fremste rekke, men fell deretter — frå midten av mars — ut av bildet. Den tyske krigsleiinga hadde god kunnskap om dei vestlege tiltaka, mellom anna kunne dei lese den britiske flåtens kodemeldingar. Dei visste derfor alt den gongen det som mange i dag nektar å tru — nem-

leg at Vestmaktene etter midten av mars ikkje lenger sto på spranget til å gjere landgang i Norge. Den tyske marinesjefen gjorde dette klart for Hitler så seint som 26. mars. Same dagen godkjende Hitler at den tyske invasjonen skulle gjennomførast ved nymåne. Dermed var «Weserübung» knesett som ein sjølvstendig operasjon. Eventuelle vestmakt-tiltak ville heretter berre kunne skape komplikasjonar.

Summen av alt dette er at det ikkje lenger lar seg gjere å oppretthalde den samlande og kanskje mest seigilva myten om stormaktsspelet om Norge framfor 9. april: forestellinga om eit kappløp mellom Tyskland og Vestmaktene om kven som vart den første til å «ta Norge». Berre i dei siste timane lagar det seg til eit slags kappløp, men då av eit heilt anna slag. Litt før klokka sju om kvelden 8. april, etter at det omsider hadde gått opp for Admiralitetet i London at dei tyske krigsskipa i Nordsjøen sannsynlegvis hadde Narvik som mål, gjekk der ordre til ei britisk flåteavdeling nord for Shetland om å konsentrere seg om å hindre fiendslege styrkar frå å nå fram til Narvik. Til då hadde den britiske flåten i Norskehavet hatt som fremste oppgåve å avskjere det ein meinte var eit tysk utfall i Nord-Atlanteren. Men sjølv dette kappløpet til Narvik var i røynda over før det kom i gang. Den tyske styrken hadde mange timars forsprang, og kunne i ro og fred samle seg til innsegling i Vestfjorden i dei seine kveldstidane 8. april. Her som elles langs kysten hadde den tyske oppmarsjen lykkast i ein grad som få hadde truidd var mogleg. Men sjølv invasjonen sto framleis att — og den kom ikkje til å gå heilt etter planen.